

deux stratégies, p. 505—522), care în final subscrie opiniei că trofeul a fost ridicat de împăratul Traian, odată cu columna de la Roma și cu alte monumente. Articolul tinărului cercetător C. Petolescu (*Les cultes orientaux dans la Dacie inférieure*, p. 643—658) — în care sînt studiate monumente epigrafice ale cultului Magnei Mater — Cybelc, ale cultelor siriene (Dea Syria, Jupiter O.M. Dolichenus, Jupiter Turmasgadis), ale cultelor egiptene (Isis, Sarapis), al cultului lui Mithra — precizîndu-se pentru fiecare centrele lor de adorație în Dacia inferioară —, ca și articolul lui Egon Dörner (*Dacii și Sarmății din secolele II—III e.n. în vestul României*, p. 681—692) constituie contribuții care depășesc simpla prezentare de materiale.

Același este și cazul unora dintre studiile ce tratează problemele epocii post-romane, ca de exemplu acela al prof. K. Horedt (*Zur Geschichte der frühen Gepiden in Karpatenbecken*, p. 705—712) în care sînt discutate, între altele, unele recente descoperiri gepide din Transilvania, databile, pe la mijlocul secolului al V-lea, dată pe care autorul o propune și pentru tezaurul de la Pietroasa, atribuit pînă acum, după cum se știe, în general secolului al IV-lea; am formula numai o rezervă în privința folosirii termenului *Karpatenbecken*, introdus de unii cercetători vecini pentru a accentua unele tendințe ce nu au nici o legătură cu știința. De asemenea important este și studiul lui M. Rusu (*Note asupra relațiilor culturale dintre slavi și popu-*

lația românească din Transilvania, secolele VI—X, p. 713—730). După părerea autorului, primele grupe de slavi au pătruns în Transilvania în secolele VI—VII în sud-estul acestei provincii, venind de la sud de Carpați; în centrul și vestul provinciei slavii nu au pătruns înainte de sfîrșitul secolului al VII-lea sau începutul secolului al VIII-lea, iar în secolul al IX-lea au pătruns alte grupe de slavi.

Volumul se încheie cu un studiu al lui Dardu C.S. Nicolăescu-Plopșor în colaborare cu W. Wolski (*O contribuție a antropologiei istorice la problema permanențelor în ritualul funerar*, p. 735—752), în care autorii se opresc la concluzia că permanența ritului funerar al incinerăției la populațiile autohtone de pe teritoriul României începînd din epoca bronzului (cultura Grla Mare-Cirna) și pînă în secolele III—IV e.n. constituie „cel mai constant și fidel element al continuității și al tradiției”. Interesantă ni se pare constatarea că în secolele III—IV e.n. autohtonii depun în mormintele noilor născuți, copiilor și adolescenților, în chip simbolic, un număr mic de oase și, în schimb, depun oase din toate părțile scheletului atuncînd e vorba de adulți, oameni vîrstnici și bătrîni. Dimpotrivă populațiile străine (taifalii) procedează tocmai invers (în mormintele copiilor și adolescenților se pun cu grijă oase din toate părțile scheletului, pe cînd în mormintele celorlalți se pun, simbolic, numai cîteva zeci de fragmente de oase).

Vladimir Dumitrescu

KORNÉL BAKAY, *Scythian Rattles in the Carpathian Basin and their Eastern Connections*, (Zornăitoarele scitice în Bazinul Carpatic și legăturile lor estice) Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1971, 131 p + 12 pl.

În această lucrare sînt studiate trei tipuri de obiecte: zornăitoare, vîrfuri de stîlp de baldachin sau vîrfuri de par de cort și clopote. Primul dintre ele „zornăitoarele” (termenul englez „rattle” se traduce prin „obiect producător de sunete pentru alarmă sau pentru amuzat copiii”), este obiectul central de studiu. El reprezintă o piesă de bronz avînd un corp

alungit, în general de formă conică, cu deschizături (ferestre) triunghiulare, în interiorul căruia se mișcă una sau mai multe bile metalice. Zornăitoarele sînt de două tipuri: a) cu tub de înmănușare și b) cu ghimpe de fixare. Încă din introducere K.B. separă acest obiect de vîrf de par (Pole-end) care nu are în mod obligatoriu forma tipică a zornăitoarelor.

Formele sînt foarte apropiate, dar datorită faptului că zornăitoarele sînt capabile să producă un sunet, autorul a considerat necesar să le dea un termen propriu. K.B. socotește fiecare piesă ca fiind un unicat și deci nu face nici o tipologie a acestor obiecte. Pornind de la criteriul teritorial, el împarte zornăitoarele din Bazinul Carpatic (aci trebuie să menționăm faptul că cercetarea românească preferă denumirea de spațiul carpato-dunărean, care o socotește, în general, ca o unitate culturală aparte) în trei grupe: regiunea dintre Tisa și Dunăre, Transilvania [localitatea Somhid, citată de J. Hampel, *ArchÉrt*, 13, 1893, p. 385—407, ca din jud. Arad, nu se află pe teritoriul României] și Transdanubia. Toate aceste obiecte reprezintă descoperiri întimplătoare și, cu excepția celor de la Gyöngyös (unde ar putea fi vorba de un cimitir de incinerare și deci zornăitoarele să provină din morminte), Nagytarcsa (găsite într-un depozit) și Mihályfa (depozit), restul sînt descoperiri izolate. Zornăitoarele din Bazinul Carpatic sînt comparate cu cele din U.R.S.S. pe care autorul le împarte, după același criteriu geografic, în șase grupe: regiunea Cuban, regiunea Donului, regiunea rului Sula, împrejurimile Kievului, cursul inferior al Niprului și regiunea dintre Nistru și Bug.

Înainte de a-și exprima propria părere în legătură cu funcțiunea zornăitoarelor și virfurilor de stilpi de baldachin, autorul trece în revistă diversele ipoteze cu privire la acest gen de obiecte, după cum urmează:

J. Hampel și K. Darnay presupuneau că zornăitoarele aveau funcția de talângi și erau folosite de crescătorii de vite. A.S. Lappo — Danilevskij este primul care le-a considerat ornamente de steaguri; teza sa au urmat-o G.A. Bobrinskij, A.M. Tallgren și C. Nioradze, ultimii doi subliniind rolul ritual al acestor obiecte. E. Minns, M. Rostowtsew și majoritatea cercetătorilor ruși socotesc zornăitoarele ca simboluri ale puterii și însemne ale războiului: M. Rostowtsew le socotește inițial ornamente ale carelor de război; ulterior el acceptă ideea că acest gen de obiecte se puneau la carul funerar; N.L. Chlenova aduce argumentul folosirii tote-

mului animalier ca însemn al războiului din cele mai vechi timpuri, iar V.A. Iljinskaja, sprijinindu-se pe descrierea lui Arianus, este de părere că obiectele în discuție sînt atît însemne ale războiului cît și ale clasei conducătoare. [K.B. îl citează și pe V. Pârvan ca susținător al acestei teorii (*Getica*, p. 727, de fapt p. 728), dar textul francez a fost greșit interpretat. V. Pârvan vorbește despre zornăitoare ca de „virfuri de stilpi de baldachin (sau virfuri de pari de cort)” separînd aceste obiecte de „virful de rampă”, de stindard, ori de sceptru” (*Getica*, p. 22—25)]. I.E. Zabelin le consideră ornamente de car sau ornamente de cort. Teoria a fost adoptată și de Z. Felvinczi Takács, M. Rostowtsew și S. Domanovszky. Cel mai răspîdit punct de vedere este că „rattles” și „pole-ends” au împodobit carele scitice (I.E. Zabelin, E. Minns și V. Radlov, P. Reinecke, K. Darnay, J. Stiller, L. Márton, G. Nagy, M. Párducz, V.V. Shlejev, A.A. Iljinskaja, M.I. Artamonov). C.A. Bobrinskij vorbește despre aceste obiecte ca fiind ornamente ale cortului sau carului funerar; A.M. Tallgren a pus primul problema implicațiilor magice și religioase ale obiectelor.

Într-o serie de tabele, autorul ia în discuție toate elementele caracteristice (materialul, lungimea totală, dimensiunile, forma tecii de înmănușare sau a ghimpelui de fixare, greutate, numărul deschizăturilor din corpul zornăitoarelor, prezența urechilor inelare, a urmelor de uzură, volum, frecvență audio). Interesantă ni se pare studierea armoniei sonore realizate în cadrul unui depozit (așa cum este cel de la Nagytarcsa). Se stabilește o legătură între intensitate și ton, și volumul calculat, greutatea, forma (deschisă sau închisă), a obiectului studiat. Autorul citează în acest sens studiile etnografice făcute de M. Márkus și M. Luby, care au observat că unii crescători de vite își aleg în așa fel clopotele ce le leagă de gîtul animalelor, încît acestea să se armonizeze perfect. Pe baza unor tabele asemănătoare se face apoi analiza obiectelor descoperite pe teritoriul U.R.S.S. Din aceste considerațiuni, autorul conchide că de la Cuban la Dunăre, zornăitoarele și ornamentele de virf de pari, folosite de sciți, erau fixate în minere de lemn,

care erau ținute în mână, ceea ce ar veni în sprijinul părerii sale cu privire la funcția primordială a obiectelor analizate — producerea sunetelor.

În dezvoltarea tezei, el combate teoriile predecesorilor cu privire la folosirea acestor obiecte la care mortuare. Din tabelul 19 rezultă clar că în Bazinul Carpatic, acolo unde s-au găsit care funerare, nu au fost găsite și clopote sau zornăitoare. Analiza structurii carului descoperit la Szentes Vekerzug (M. 13) îl duce la concluzia că acesta nu putea avea nici pari, nici stlpi de baldachin.

Fiecare argument este studiat în paralel — Bazinul Carpatic și U.R.S.S. Faptul că în U.R.S.S. chiar atunci când aceste obiecte sînt descoperite în același context cu care funerare, ele nu se găsesc la un loc, îl determină pe autor să-l considere ca un nou contra-argument la teoria predecesorilor săi privind rolul zornăitoarei ca ornament al carelor funerare. Scheletul carelor de la Lechashen ar contrazice presupunerea că aceste piese de bronz se fixau pe care. Una din observațiile interesante pe care le aduce K.B. în sprijinul ipotezei sale este faptul că volumul zgomotului produs în timpul mersului carelor ar fi înăbușit orice sunet muzical produs de aceste obiecte.

Argumentele aduse de autor în continuare se referă în special la materialul din U.R.S.S. După studierea condițiilor de descoperire și a asociațiilor obiectelor de inventar, K.B. trage concluzia că „nu poate exista dubiu” asupra faptului că nici zornăitoare, nici vîrfurile de pari nu aparțin direct echipamentului cailor și carelor sau echipamentului personal al mortului. Pornind de la stabilirea caracteristicilor topografice și cronologice ale descoperirilor de zornăitoare și vîrfuri de stlpi de baldachin, autorul consideră că aceste obiecte sînt larg răspindite în aria dintre Cuban și Bazinul Carpatic, în secolul al VI-lea î.e.n., în timpul a ceea ce el numește primul val scitic. Datarea acestor piese se întemeiază în special pe analogiile cu piesele din U.R.S.S.

Luînd apoi în discuție rezultatul analizei spectrale a obiectelor în chestiune, provenite din muzeele maghiare, el evidențiază faptul că zornăitoare de la Nagytarcsa nu provin

din același atelier cu cele de la Aszod, Gyöngyös și Gornești. Strînsa legătură dintre zornăitoare de la Mihályfa și cele de la Nagytarcsa îl determină pe K.B. să vorbească de relații sigure între atelierelor ce le-au produs sau cel puțin de folosirea aceluiași material. Autorul este de părere că piesele de la Gornești, Muzeul București [M.N.A.], Aszod și Gyöngyös sînt produse locale.

Reprezentările animallere care împodobesc vîrfurile de pari și zornăitoare sînt analizate foarte pe scurt. K.B. distinge trei grupe de animale: cele care au jucat un rol în viața economică a sciților (dintre obiectele analizate, numai la Nagytarcsa — 2 piese — și la Aszod apar cornute), animale sălbatice de stepă (cervideele sînt cele mai des reprezentate) și cele ce nu sînt caracteristice stepelor, împreună cu cele fantastice. În următoarele pagini autorul trece în revistă teoriile privind originea și cultura sciților și cimmerienilor, cu referiri speciale la elementele de ordin religios, pentru a-și putea fundamenta observațiile privitoare la caracterul obiectelor în studiu.

Teza pe care o dezvoltă în continuare K.B. este aceea a rolului magic al clopotelor, zornăitoarelor și vîrfurilor de pari. Autorul consideră aceste obiecte ca fiind legate de șamanism. Analiza făcută asupra reprezentărilor animallere, dimensiunilor uneltelor, ce diferențiază piesele luate în discuție, îl duce pe K.B. la concluzia că fiecare obiect reprezintă un unicat și deci proprietarul se identifică cu el.

Autorul consideră că „singurul motiv” pentru care zornăitoare, vîrfurile de pari și clopotele sînt puse în morminte (și acest lucru exclusiv în U.R.S.S.), unde le este repartizat un anumit loc, este că aceste obiecte sînt asociate cu poziția socială a persoanei înmormintate sau cu funcția pe care aceasta a îndeplinit-o în timpul vieții, în trib. Crezînd în șamanism sciții puteau avea căpetenii care să fi îndeplinit și funcția de șamani. Clopotele și alte ornamente metalice sînt socotite de K.B. ca echipament esențial al telor șamanilor și că aceasta era funcțiunea lor. Instrumentele producătoare de sunet sugestionau masele și-l acompaniau pe șaman în timpul căderii lui în transă.

Autorul face o comparație cu actualul folclor maghiar. În unele ritualuri legate de solstițiul de iarnă, cîntecele sînt executate cu un acompaniament simplu, realizat de o tobă și de bețe prevăzute cu zornăitoare în vîrf. Secuții din Moldova (ceangăii) la urarea de Anul Nou se împart în grupe: una cîntă, alta sună din clopot, a treia din buhai, iar a patra bate toba. [Atragem atenția că obiceiuri asemănătoare se întîlnesc și la românii din Moldova și din alte părți. În practicarea datinilor de iarnă.] Prezența zăbalelor și falerelor în același context cu zornăitoarele este explicată de către autor printr-o simbolică înmormintare de cal, aceasta fiind legată numai de un obicei de cult. Așa sînt explicate și descoperirile de depozite în care apar zornăitoarele din Ungaria și pe care K.B. le consideră ca depuse în urma unor sacrificii în locuri destinate anume. În încheiere autorul adaugă o notă amplă în care ia poziție contra tezei lui A.I. Meliukówa, M. Dušek, D. Popescu, ce nu acceptă prezența ca atare a scîților în țările dunărene.

Lucrarea lui K.B. are meritul de a fi studiat și atras atenția asupra unei categorii de piese producătoare de sunete, din SE Europei. Am avea să-i reproșăm faptul că, limitîndu-se la ceea ce el numește Bazinul Carpat, nu a acordat atenție și obiectelor din „Muzeul București”, publicate de V. Pîrvan (*Gelica*, p. 22 - 25), care provin foarte probabil, tot dintr-un depozit. Semnalăm eroarea de la p. 18, fig. 3/3, unde autorul reproduce o piesă aflată în „Muzeul București” sub denumirea de „the Budapest rattle”.

Este regretabil că gruparea materialului s-a făcut exclusiv pe criteriul geografic, neglijîndu-se aspectul tipologic. Noi considerăm că piesele din „Muzeul București”, de la Gornești, Somhid, de la Mihályfa, Gyöngyös și probabil de la Szurdókpüszpöki, fac parte din aceeași grupă, toate avînd reprezentări de cervidee. În cadrul acesteia trebuie distinsă o subgrupă formată din piesa de la Gornești și piesele din „Muzeul București”, foarte apropiate ca formă; observația aceasta îi aparține de altfel lui V. Pîrvan (*Gelica*, p. 23), care arată că toate aceste obiecte au fost făcute fie în același atelier, fie după același

model. Nu este exclus să fi provenit tot din Transilvania. Un alt tip este reprezentat de piesa unică de la Alba Iulia. Tabloul tipologic este completat de zornăitoarele cu reprezentări de cornute (două la Nagytarcsa și una la Aszod; aceasta din urmă se încadrează de fapt într-o subgrupă, deoarece în acest caz avem de-a face cu un grup de trei animale. Zornăitoarea de la Aszod și găsește analogii pe teritoriul U.R.S.S.).

Demonstrația lui K.B. cu privire la funcțiunea obiectelor în discuție este suficientă pentru a fi trecută în rîndul ipotezelor. Nu este însă, după părerea noastră, în măsură să excludă celelalte ipoteze, formulate mai sus și pe care K.B. le combate. Obiecțiile cele mai serioase care i se pot aduce, se leagă de caracterul de depozite al descoperirilor din Bazinul Carpat. În sensul obiecțiilor amintite mai sus, considerăm că în argumentarea tezei sale, autorul trebuia să se bazeze în principal pe obiectele găsite în Bazinul Carpat și mai puțin pe piesele din U.R.S.S., considerate material de comparație. Foarte important de remarcat este și faptul că în depozitele din Ungaria apar în trei locuri și piese de harnașament (respectiv zăbale de fier), care însoțesc piesele aici discutate. Ba chiar la Nagytarcsa și Mihályfa s-au găsit oase de cal. Autorul trece prea ușor peste aceste fapte. Fără a avea pretenția de a emite o nouă teorie, credem că nu poate fi exclusă părerea potrivit căreia zornăitoarele, clopoțele și așa-zisele vîrfuri de pari, să fi jucat un rol în împodobirea pentru paradă a unui cal, proprietatea vreunei căpetenii.

K.B. pornește de la ideea că piesele prezentate în lucrare sînt obiecte caracteristice scitice. Cu aceeași funcțiune (de producere a sunetelor), sînt și atrînătorile de bronz, frecvente în mormintele din lumea ilirică spre exemplu A. Benac și B. Čović, *Glasiac*, 1957, II, pl. IX/2, XIII/6 etc.). Este adevărat că în acest caz avem de-a face cu tipuri complet deosebite de cele discutate aici, dar funcțiunea lor este aceeași.

Acceptînd drept fapt demonstrat prezența efectivă a scîților în Bazinul Carpat, K.B. se situează pe poziția reprezentată mai ales de M. Párducz. Atragem atenția că teza

lui J. Harmatta (*Studia Antiqua*, XIII, 1966, p. 107 și urm.) pe care K.B. o combate, se apropie mult de felul cum este pusă problema de către unii cercetători români (vezi în special A. Vulpe, *Necropola hallstadiană de la Ferigile*, București, 1967, p. 92 și urm.; idem, în *Actes du VIIe Congr. Intern. des Sciences Préhist. et Protohist.*, Prague, 1966, p. 880 și urm.), lucrări pe care K.B. nu le citează. Potrivit acestor lucrări, grupele străine cu elemente culturale estice din

spațiul carpato-dunărean, respectiv grupa de pe Mureș (agatirșii), cea din Cimpia Tisei etc. — ar putea reprezenta neamuri răsăritene, poate chiar iraniene, dar nescitice. Cercetarea românească insistă deobște asupra definirii arheologice a grupelor culturale, adoptând o atitudine extrem critică față de interpretările de ordin etnic și luând în considerație mai ales elementele ținând de ritul și ritualul funerar.

Adriana Stoia

HACHMANN, ROLF, *Die Goten und Skandinavien*, Berlin, 1970, 584 p. + 80 fig.

Discutând problema patriei originare a goților, Rolf Hachmann neagă originea scandinavă a goților, opinând, spre deosebire de teza tradițională, pentru o patric originară continentală.

Pentru a putea susține această îndrăzneală ipotază, învățatul german nu vă ezită a folosi alături de rezultatele filologiei și arheologiei și pe cele ale paleodemiografiei, adunând astfel un material documentar uriaș pe care-l face să vorbească, nu întotdeauna cu destulă convingere, în favoarea tezelor sale.

Autorul își grupează argumentarea în cadrul a șase mari capitole, precedate de un cuvânt înainte și încheiate de lista bibliografică, a figurilor și, în sfârșit, de indicele istorico-filologic și arheologic.

Înainte de a trece la prezentarea propriuzisă a studiului, se cuvine a zăbovi câteva clipe asupra listei bibliografice. Cele peste 900 de titluri, grupate pe discipline (izvoare scrise, istorie și istoria culturii, germanistică și filologie veche, științele naturii, pre- și protoistorie) reprezintă un deosebit de util instrument de lucru.

Dacă în capitolul I, care cuprinde introducerea (p. 1—14) sînt amintite mai mult motivele care au dus la formularea ipotezei continentale, începînd cu capitolul al II-lea, intitulat „Problema izvoarelor istorice” (p. 16—143), se trece la argumentarea noii ipoteze.

Din studiul izvoarelor scrise ale epocii se desprinde concluzia existenței, în istorio-

grafia din epoca feudală timpurie, alături de „legenda troiană” a unei „legende despre Scandza”. Dacă originea scandinavă a longobarzilor, francilor, herulilor sau burgunzilor se poate explica printr-o copie a modelului lui Iordanes, originea scandinavă a goților impune o analiză minuțioasă a *Gelicii* lui Iordanes. Această analiză permite învățatului german delimitarea în opera autorului antic, a contribuției lui Iordanes, a contribuției lui Cassiodorus, adevăratul autor, și ceea ce ne interesează în mod deosebit, a contribuției unui istoric altfel necunoscut, Ablabius¹. Se pare că de la acest autor a preluat Cassiodorus și apoi Iordanes așa numita „istorie străveche” (*Urgeschichte*) a goților.

Rolf Hachmann, deși acordă acestei „istorii străvechi” meritul reflectării unor realități istorice, consideră legendară informația referitoare la emigrarea goților din Scandzia pe cele trei corăbii.

Pe de altă parte, analiza textelor lui Tacitus și Ptolemaios, îl duc pe învățatul german la convingerea că acești istorici li localizează pe goți nu pe coastă (Iordanes), ci în interiorul țării, la răsărit de Vistula, pe cursul ei mijlociu. „Țara lor, a goților,

¹ În capitolul al VI-lea intitulat „Anexă” (p. 475—516) sînt prezentate contribuțiile istoricilor antici Iordanes și Cassiodorus, la istoria goților. Tot acest capitol cuprinde și lista cimitirelor epocii de fier preromane și a perioadei imperiale tîrzii din Mazovia și din Mazuria de sud.